

TALAT PAŞA

(1874-1921)

Osmanlı sadrazamı.

1 Eylül 1874 tarihinde Edirne'de doğdu. Babası Kırcaali'ye bağlı Çepelci köyünden Kadı Ahmed Vâsif Efendi, annesi Hürmüz Hanım'dır. İlk eğitimini Vize'de aldıktan sonra Edirne Askerî Rüşdiyesi'ni bitirdi. Babasının vefatı üzerine ailesinin geçimini sağlamak için Edirne Posta ve Telgraf İdaresi'ne mülâzemetle girdi ve 1891'de telgraf deposu mukayyidi oldu. Aynı zamanda şehirdeki Alliance Israélite Universelle mektebinde Türkçe muallimliği yaptı. Bu sırada özel Fransızca dersleri aldı; ayrıca sicil kaydına göre Rumca konuşabiliyordu. Genç yaşta eniştesi İsmail Yürükoğlu aracılığıyla Jön Türk düşüncesinden haberdar oldu ve bu düşüncelere yakın ilgi duydu. Bulgaristan Türkleri'nden olan ve daha sonra *Şark* adında bir muhalefet gazetesi çıkaran İsmail Yürükoğlu, Ahmed Zeki Bey ile beraber Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti Rusçuk teşkilâtında çalışmıştı. Talat Bey, Edirne'de daha sonra İpek mebusluğu yapacak olan Hâfız İbrâhim Efendi'nin çabalarıyla gerçekleşen ve alt düzey bürokrat ve zâbitlerden oluşan bir muhalefet örgütlenmesine katıldı. Ancak hükümet bu gelişmeyi öğrenince Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti Paris ve Cenevre teşkilâtlarıyla gizli muhaberatta bulunan örgüt üyeleri tutuklandı (1896). Talat Bey diğer sivil üyelerle yargılandığı mahkeme tarafından üç yıl hapse mahkûm edilerek Edirne Hapishanesi'ne gönderildi ve memuriyetten azledildi (1897). Jön Türkler'le saray arasında gerçekleşen ve Contréxeville Anlaşması diye adlandırılan uzlaşmanın ardından muhalefete karşı uygulanan siyasetin yumuşatılması neticesinde 1898 yılı Şubat ayında bir irade ile diğer arkadaşlarıyla beraber Talat Bey de affedildi. Bununla birlikte Edirne'de kalmasına izin verilmeyip Selânik'e sürüldü. Jön Türk muhalefetinin şiddetini kaybetmesi üzerine Selânik'te kurulmuş olan Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti Şubesi dağılmıştı. Bu sebeple Talat Bey, uzunca bir süre muhalifler arasında yapılan toplantılara katılma ve yasak neşriyatı takip etme dışında siyasî bir faaliyette bulunamadı. 1899'da Selânik Vilâyeti Posta ve Telgraf İdaresi'nde kâtip, 1903'te başkâtip oldu ve 21 Kasım 1907 tarihinde azledilinceye kadar bu görevde kaldı. 1903'te İtalyan Obediyası'na bağlı

Macedonia Risorta mason locasına girdi. Pek çok rejim aleyhtarının katıldığı bu loca, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin dahil olduğu daha sonraki örgütlenmelere ciddi katkılar sağladı. Değişik kaynaklar Talat Paşa'nın Bektaşî tarikatı mensubu olduğunu ve bu kanalla da siyasal örgütlenme gerçekleştirdiğini ileri sürmektedir.

Talat Bey, 1901 yılından itibaren Lom Pa-lanka'da bulunan İsmail Yürükoğlu aracılığıyla Ahmed Rızâ Bey ile yazışmalarda bulundu; ancak Jön Türk hareketi büyük bir çöküntü içinde bulunduğundan herhangi bir örgütlenme faaliyetine geçemedi. 1903'teki İlinde ayaklanması bütün Makedonya'da olduğu gibi Selânik'teki muhaliflerin de yeniden örgütlenme çabaları içine girmesine vesile oldu. Aynı yılın ağustos ayında Talat Bey, Mustafa Rahmi (Arslan), Cemal Bey (Paşa), Mehmed Câvid ve Hacı Âdil beylerden oluşan bir heyetle gizlice İngiliz Konsolosluğu'na giderek örgütlenme faaliyetlerine destek talebinde bulundu, fakat kendilerine mânevî destek dışında bir yardım yapılamayacağı söylendi. Kendisiyle temas kurulan Ahmed Rızâ Bey de Paris merkezinin Selânik'teki muhaliflere bir yardım dokunamayacağını bildirdi. Uzun süren gizli toplantılar ve tartışmalar neticesinde muhalifler 1906 yılı Temmuzunda yeni bir örgütlenmenin gerçekleştirilmesine karar verdiler. Talat Bey ile İsmail Canbolat ve Midhat Şükrü'den (Bleda) oluşan bir heyet, 7 Eylül 1906 tarihinde Hilâl (Muîn-i Hilâl) diye adlandırılan bir gizli cemiyetin kurulmasını kararlaştırıp diğer muhaliflere bildirdi. 18 Eylül 1906 tarihinde yapılan yeni bir toplantıda örgütün adı Osmanlı Hürriyet Cemiyeti olarak değiştirildi. Örgütün on kurucusu Talat Bey, İsmail Canbolat ve Mustafa Rahmi beylerden oluşacak bir heyetin örgütün idaresini üstlenmesine karar verdi. Örgüt kısa sürede yayılarak üye sayısı arttı ve özellikle düşük rütbeli subaylar üye kaydedilmeye başlandı.



Talat Paşa

Ülke içindeki muhalefet örgütlenmelerini mahallî şubeleri haline getirmeye çalışan, merkezi Paris'te bulunan Osmanlı Terakkî ve İttihat Cemiyeti bu yeni örgütlerle temasa geçti. Gizlice Selânik'e sokulan Dr. Nâzım Bey, önceleri Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin teşkilâtlanma yöntemlerine ilişkin kuşkularını dile getirdiyse de 27 Eylül 1907 tarihinde iki cemiyet birleşme kararı aldı. Bu karara göre Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Osmanlı Terakkî ve İttihat Cemiyeti Dâhilî Merkez-i Umûmîsi adını aldı. Talat Bey bu yeni teşkilâtın kâtibi sıfatıyla, Hâricî Merkez-i Umûmî ve Avrupa vilâyetlerindeki şube ve muhaliflerle haberleşmeyi sağladığı gibi gizlice İstanbul'a gidip İstanbul teşkilâtı lideri Silistreli İbrâhim Paşazâde Hamdi ve Avukat Baha beylerle görüşdü ve başşehirdeki faaliyetlerin yeniden düzenlenmesi çabalarına katkıda bulundu. Takma ad olarak Sâî ismini kullanan Talat Bey, Hâricî Merkez-i Umûmî'de benzer bir görevi üstlenen Bahâeddin Şâkir Bey ile beraber örgütün teşkilâtlanmasını denetleyen iki kişiden biri oldu. Nitekim 1908 ihtilâlinin ardından bu iki lider, yabancı temsilcilerle cemiyetin dâhilî ve hâricî sekreterleri sıfatıyla görüşmelerde bulundu. Talat Bey'in cemiyetteki hızlı yükselişini, 1905 sonrasında gerçekleşen Jön Türklüğün bir entelektüel hareketten tutucu bir eylemciliğe dönüşüm sürecinin son halkalarından biri olarak mütalaa etmek mümkündür.

Talat Bey 1908 ihtilâlinin hazırlanmasında önemli rol oynadı ve ihtilâlin ardından yeniden Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti adını alan örgütün en önemli idarecilerinden biri haline geldi. İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin Osmanlı siyasetine ağırlığını koyduğu 1908-1918 döneminde Talat Bey önde gelen siyaset yapımcıları arasında yer aldı. 1908 seçimlerinde Edirne mebusu olarak Meclis-i Meb'ûsan'a girdi ve birinci reis vekilliğine getirildi. 1909'da İngiltere'ye gönderilen parlamento heyetine başkanlık etti. 8 Ağustos 1909 tarihinde Dahiliye nâzırı oldu. 11 Şubat 1911'de bu görevinden istifa etmekle beraber 4 Şubat 1912 tarihinde Posta ve Telgraf nâzırlığıyla yeniden kabineye girdi. Said Paşa kabinesinin 1912 Temmuzunda istifası ile bu görevi sona erdi. Bu tarihten sonra İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin kısa süren muhalefetinin örgütlenmesinde çalıştı. Balkan savaşı sırasında gönüllü asker olarak Edirne'de görev aldıysa da muhalif propaganda yaptığı gerekçesiyle İstanbul'a geri gönderildi. 23 Ocak 1913 tarihinde

gerçekleştirilen Bâbiâfi Baskını'nın düzenleyici ve uygulayıcıları arasında yer aldı. II. Balkan Savaşı esnasında Edirne'nin geri alınması için askerî harekât kararı verilmesinde önemli rol oynadı ve ardından Bulgar temsilcileriyle yapılan barış görüşmelerinde Osmanlı heyetine başkanlık etti. Mahmud Şevket Paşa suikastının ardından kurulan Said Halim Paşa kabinesinde yeniden Dahiliye nâzırlığına getirildi (12 Haziran 1913). Bu tarihten itibaren İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin gerçek anlamda bir iktidar tekeli oluşturmasının doğal bir sonucu olarak Talat Bey devletin siyasetinin en önemli belirleyicilerinden biri oldu. Batı Anadolu'da Rumlar'a karşı uygulanan boykot ve Rum vatandaşların Yunanistan'a kitlesel göçü gibi iç meselelerle ilgilenmesinin yanı sıra Rusya ile ittifak teşebbüsü ve Bulgaristan'ın merkezî devletler yanında savaşa katılması hususunda yapılan pazarlıklar gibi dış siyaset girişimlerini hükümet adına yönetti. I. Dünya Savaşı'na girme konusunda İttihat ve Terakkî Cemiyeti içinde beliren fikir ayrılığında savaşa katılma taraftarı gruba dolaylı destek vererek Osmanlı Devleti'nin böyle bir karar almasında etkili oldu. Literatürde Tehcir Kanunu diye geçen 27 Mayıs 1915 tarihli kânûn-ı muvakkatın çıkarılması ve uygulanmasında cemiyet liderlerinden biri ve Dahiliye nâzırı sıfatıyla önemli rol oynadı.

İttihat ve Terakkî Cemiyeti içinde gücü artan Talat Bey'in hükümet icraatına yap-

tığı müdahaleler savaşa girmeye karşı çıkan Sadrazam Said Halim Paşa'nın görevine devamını zorlaştırıyordu. Said Halim Paşa'nın cemiyet ileri gelenleriyle ilişkilerinin gitgide bozulmasının ardından 1917 yılı Ocak ayında cemiyet Talat Bey'in sadârete getirilmesine karar verdi. 3 Şubat 1917 tarihinde Said Halim Paşa'nın sağlık sebeplerini ileri sürerek istifa etmesinden sonra Talat Bey, vezir rütbesiyle ve Dahiliye ve Maliye nezâretlerinin katılımıyla sadrazamlığa tayin edildi. Böylece Talat Paşa, Osmanlı tarihinde sadrazamlığa getirilen ilk mebus oldu. Talat Paşa, 1918 yılı Ocak ve Şubat aylarında Bolşevikler'le yürütülen Brest-Litovsk mütareke görüşmelerini Osmanlı Devleti heyetinin baş delegesi sıfatıyla idare etti, ancak anlaşmaya varılamaması yüzünden İstanbul'a geri döndü. Sultan Reşad'ın vefatı üzerine usulen hükümetin istifasını sundu. 8 Temmuz 1918 tarihinde yeni padişah VI. Mehmed (Vahdeddin) tarafından tekrar sadrazamlığa getirildi. Osmanlı Devleti'nin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson aracılığıyla mütareke girişiminde bulunmasının ardından hükümetin vazifesine devam etmesi imkânsız hale geldiğinden Talat Paşa 8 Ekim 1918'de istifasını sundu ve 14 Ekim'de Ahmed İzzet Paşa sadâretinde yeni kabinenin kurulmasıyla görevi resmen sona erdi. 1 Kasım 1918 tarihinde İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin örgütün feshine karar veren son kongresinin başkanlığını yapan Talat Paşa 1-2 Kasım gecesi Enver ve Cemal paşalar gibi önde gelen cemiyet liderleriyle birlikte bir Alman torpido gemisiyle Karadeniz üzerinden Sivastopol'a kaçtı ve ardından Berlin'e gitti.

Talat Paşa, bu tarihten itibaren İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin yurt dışında yeniden başlattığı faaliyetin idaresinde Ali Sâî takma adıyla görev aldı, Bolşevikler ve galip devletlerle temaslar yaptı. Kendisi bu dönemde ayrıca Mustafa Kemal Paşa ile muhaberede bulundu. Damad Ferid Paşa hükümetince Divân-ı Harb-i Örfî'ye sevkedilen Talat Paşa'nın vezaret rütbesi henüz giyabi yargılanması başlamadan çıkan bir irade ile geri alındı (12 Mart 1919). Talat Paşa, 15 Mart 1921 tarihinde Berlin'de Daşnaksutyun'un aldığı İttihat ve Terakkî erkânının öldürülmesi kararını icra eden Soghomon Tehliryan adındaki bir Ermeni tarafından tabanca ile vurularak öldürüldü. Yakalanarak yargılanan katili mahkeme jürisi suçsuz bularak beraat ettirdi (3 Haziran 1921). Talat Paşa'nın uzun süre Berlin Müslüman Mezarlığı'nda kalan na-

aşı yirmi iki yıl sonra İstanbul'a getirilerek Hürriyet-i Ebediye tepesine defnedildi (25 Şubat 1943).

İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin icraatçı kadrosundan olan Talat Paşa'nın ölümünden sonra yayımlanan hâtıraları dışında yazılı bir eseri yoktur. Özeti "Posthumous Memoirs of Talaat Pasha" başlığıyla *New York Times Current History* 15/1'de (Ekim 1921) ve bir kısmı *Yeni Şark* gazetesinde (sy. 58-88, Kasım-Aralık 1921) sansürlenerek neşredilen bu hâtırat daha sonra *Tanin* gazetesinde tefrika edilmiş (Nisan-Haziran 1945) ve bu metin 1946'da Hüseyin Cahit Yalçın tarafından kitap halinde yayımlanmıştır. *Yeni Şark* gazetesinde çıkan sansürlü metin, eksik bölümler *Tanin*'deki tefrikadan tamamlandı 2006 yılında Kaynak Yayınları tarafından neşredilmiştir. İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin bilhassa savaş sırasındaki icraatını savunmak amacıyla hazırlanan ve orijinali elde bulunmayan bu metinlerin, tehcirle ilgili kendisine atfedilen diğer bazı vesikalar gibi gerçekten Talat Paşa'nın kaleminden çıkmış çıkmadığı hususu tartışmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA. *Sicill-i Ahvâl*, nr. 70/87; "Lebensgeschichte Talaat Bey", Ernst Jäckh Papers, Yale University, Ms. 466, Kutu 2. Dosya 44, s. 3-6; Talat Paşa, *Hatıralarım ve Müdafaaım*, İstanbul 2006; Ziya Şakir, *Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı: Talât, Cemal, Enver Paşalar*, İstanbul 1943, s. 5-8, 79; Hüseyin Cahit Yalçın, *Talat Paşa*, İstanbul 1943; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, s. 1933-1935, 1945; Şinasi Orel, *Ermenilerce Talat Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü*, Ankara 1983, tür.yer.; M. Şükrü Hanioglu, *Preparation for a Revolution: The Young Turks, 1902-1908*, New York 2001, tür.yer.; *Talat Paşa Davası (2-3 Haziran 1921): Bilinmeyen Belgeler / Yorumlar* (haz. Tessa Hofmann, trc. Doğan Akhanlı), İstanbul 2003; *Talat Paşa Davası (2-3 Haziran 1921): Tutanaklar* (haz. Doğan Akhanlı), İstanbul 2003; Hasan Babacan, *Mehmed Talât Paşa, 1874-1921: Siyasi Hayatı ve İcraatı*, Ankara 2005, tür.yer.; Cem Özgönül, *Der Mythos eines Völkermordes*, Köln 2006, tür.yer.; R. W. Olson, "The Remains of Talat: A Dialectic between Republic and Empire", *WI*, XXVI/1-4 (1986), s. 46-56; Mete Soyürk, "İttihatçı Paşalar Nasıl Yurtdışına Çıkarıldı?", *Popüler Tarih*, sy. 63, İstanbul 2005, s. 46-52.

☞ M. ŞÜKRÜ HANIOĞLU

TALEBÜ'İ-HADİS

(bk. RİHLE).

TALEMENKİ

(bk. MEÂFİRİ).

Talat Paşa harp sırasında Almanya'da, İngilizler'den alınan müslüman esirleri ziyaret ettiği kampın önünde

